

Belgische vluchtelingen in het VK tijdens WO I

Bronnenapparaat

Inhoudstafel

Belgische vluchtelingen in het VK tijdens WO I	1
Bronnenapparaat	1
Op zoek naar familiegegevens: aan de slag	3
Er is niets	3
Er is wel iets	3
Verenigd Koninkrijk, Engeland, Wales, Schotland en Ierland	4
Spelling.....	4
Zoeken op achternaam	5
Verder graven	6
Sociale media	7
Primaire bronnen	7
Officiële verslagen.....	7
Archieven	7
Archieven in België.....	7
Archieven in het VK.....	8
London	8
South East	9
South West.....	9
West Midlands	10
North West.....	10
North East	10
Yorkshire and the Humber	10
East Midlands	11
East of England.....	11
Wales.....	11
Schotland, Ierland	11
Katholieken, Protestanten en Quakers	11
Boeken (selectie).....	11

Secundaire bronnen..... 16

Op zoek naar familiegegevens: aan de slag

Er is niets ...

Mensen die gegevens informatie willen vinden over deze of gene familiegeschiedenis binnen de context van Belgische vluchtelingen in het Verenigd Koninkrijk, gaan vaak op zoek naar archieven, databanken en onderzoekers die hen verder kunnen helpen. Er bestaat immers geen enkele digitale databank met alle verblijfsgegevens. De gegevens van meer dan een kwart miljoen Belgen, die voor een bepaalde periode tussen eind augustus 1914 en de lente van 1919 op de Britse eilanden vertoefden, op één plek verzamelen, is logistiek niet haalbaar en ook financieel niet minder dan een utopie. Je hebt het dan immers over de burgerlijke stand van een stad met de omvang van Gent. Relevante informatie vinden is dan zoeken naar een naald in een hooiberg: erg tijdrovend, en zoals men zegt in het Engels '*off-putting*', demotiverend. De zoektocht kan echter ook erg verrijkend zijn, soms zelfs ondanks het feit dat je niet veel relevante informatie weet op te diepen. Je komt immers langs verschillende archieven, bibliotheken en andere instellingen die jouw bezoek en jouw gebruik van hun verzamelingen ook nodig hebben. Je ontmoet niet alleen mensen die er werken, maar ook mensen die er opzoeken verrichten, gedreven door eenzelfde passie om verhalen uit het verleden ook nu nog een plaats te geven.

Daarbij komt dat archiefmateriaal i.v.m. de Belgen in het Verenigd Koninkrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog vaak:

- verspreid is over verschillende instellingen in Groot-Brittannië en België (sommige archieven belandden zelfs in de VS, zoals in de Hoover Archives), nog niet goed ontsloten zijn (zoals tienduizenden registratiekaarten in het Rijksarchief in Brussel, pas ontdekt in november 2012), of zelfs vernietigd (scheepslijsten van gewonde soldaten tijdens de inval van de Duitsers in Brussel in mei 1940);
- bewust na de afloop van de oorlog werd weggegooid; talloze plaatselijke Belgian Refugees Committees in het VK verstuurden materiaal naar het Imperial War Museum, maar nog veel meer deden dat niet.

Dat maakt een zoektocht naar familiemateriaal niet makkelijk, maar er zijn manieren om hiermee om te gaan.

Er is wel iets

Wie informatie wil vinden rond Belgische vluchtelingen in het VK en vooral dan over een familielid, moet dus geduld hebben, bereid zijn een waaier aan mogelijke informatiebronnen aan te spreken en hopen dat het op verschillende momenten en plaatsen verzamelde materiaal voor een fijne toevoeging zorgt voor het eigen archief.

Behalve de reeds vernoemde fragmentatie van het archievenaanbod, of zelfs het totale gebrek eraan, zijn er nog drie belangrijke zaken die je moet weten voordat je aan de slag gaat.

Verenigd Koninkrijk, Engeland, Wales, Schotland en Ierland

De meeste Belgen die het Kanaal overstaken, kwamen terecht in Engeland. Ongeveer één op drie verbleef permanent in Londen of de regio errond. Het aantal vluchtelingen in Wales, Schotland en Ierland samen was nooit meer dan tien procent van de totale Belgische gemeenschap in ballingschap. Het Verenigd Koninkrijk onderging ook belangrijke veranderingen tijdens de Eerste Wereldoorlog, niet in het minst door de burgeroorlog die in Ierland uitbrak in 1916 en die zou leiden tot de scheiding tussen de Republiek Ierland en Noord-Ierland. Het Verenigd Koninkrijk zoals wij dat nu kennen was in de periode 1914-1919 het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Ierland. Na 1922 werd dat Noord-Ierland. Voor onderzoekwerk rond Belgische vluchtelingen die het Kanaal overstaken tijdens WO1 ligt de nadruk dan ook begrijpelijk op Engeland. De *Local Government Board* die in Engeland instond voor de opvang van de Belgen, was ook het orgaan voor opvang in Wales. Het project van Amsab-ISG concentreerde zich daarom vooral op Engeland en Wales.

Een beetje analoog met de entiteiten binnen de Britse eilanden en de finaal verantwoordelijke overheden, verschilden ook plaatselijke organen die instonden voor de opvang, het werk of de opvoeding van de Belgen. Vaak werden enkele Belgen in een klein dorp mee opgenomen in het Belgian refugee committee van een nabijgelegen dorp waar er meer Belgen aanwezig waren. Soms ook werden Belgen in huis genomen door mensen die gedurende de hele oorlog instonden voor het onderhoud van de vluchtelingen; die Belgen komen dan ook niet of nauwelijks voor in plaatselijke archieven.

Spelling

De meeste mensen die zich in de rijke geschiedenis van de Belgen over het Kanaal willen verdiepen, hebben een perspectief op het verhaal dat het Britse gegeven over het hoofd ziet. Tienduizenden namen van Belgen werden talloze keren opgeschreven, meestal door Britten met geen of nauwelijks kennis van de spelling van straten, steden en gemeenten, laat staan van eigennamen. De volgende spelwijzen komen uit de samengestelde registers van Belgen in Glasgow¹ en zijn prima voorbeelden hoe zoektochten naar locaties en personen gebaat zijn bij een liberale benadering van de respectievelijke spelling.

- *Beginofstraat* (Begijnhofstraat), *Krysbanaan* (Krijgsbaan), *Vuurtstraat* (Vaartstraat), *Vrykeidstraat* (Vrijheidstraat), *Beagynkof* (Begijnhof), *Fleminches Velt* (Vleminckveld)
- *Oost Nieuwkirk* (Oostnieuwkerke), *Keseloo* (Kessel-Lo)
- *Proedhomme* (Preudhomme), *Dugardins or Duardin* (hier kon de notulant niet eens een beslissing nemen!), *Mauwelaerta* (Nauwelaerts)

‘Op naam van’

Archieven en instellingen hoef je niets wijs te maken over de inhoud van het materiaal dat zij beheren en zij zullen je best een eind op weg helpen. Echter, niet alle archiefmateriaal is makkelijk te ontsluiten. Voor het verhaal van de Belgen over het kanaal zijn de tienduizenden steekkaarten in *The National*

¹ <http://www.glasgowlife.org.uk/libraries/the-mitchell-library/archives/collections/belgian-refugees/pages/default.aspx>

Archives in Kew (London) niet onbelangrijk. Er zijn naar schatting 165.000 namen in terug te vinden. Echter, vrij regelmatig vind je er steekkaarten waarbij leden van familie A (bv. Peeters) vergezeld zijn van leden van familie B (bv. Vermeiren), waarbij een zoektocht naar de steekkaarten van de juiste Vermeiren niets zullen opleveren omdat die mee op de kaart staan van Peeters.

De uiteindelijke verantwoordelijke organisatie, zeer uiteenlopende spelvormen en samengestelde informatie kunnen ervoor zorgen dat een zoektocht iets complexer wordt dan het op voorhand leek.

Zoeken op achternaam

Er zijn op dit moment twee verzamelingen registratiekaarten en persoonlijke gegevens die toegankelijk zijn voor het publiek:

- één in de National Archives in Londen, in Kew (gelegen aan de District Line), vooral in de [serie MH 8](#); dit zijn tienduizenden steekkaarten; alfabetisch geordend
 - echter, erg vaak waren mensen die naar Engeland vluchtten, vergezeld door anderen, die staan dan mee op de fiche; zo staat er bv. een Vermeiren bij Peeters enz. (zie eerder)
- het Central Register of Belgian refugees², te raadplegen in het Rijksarchief in Brussel, is nog altijd het meest uitgebreide om namen in op te zoeken (bijna 100 meter archiefdozen!)

Namen opzoeken in een gedigitaliseerde krant kan ook in de Koninklijke Bibliotheek van België in Brussel, daar heb je toegang tot *L'Indépendance Belge* (ook [online](#) beschikbaar), een Belgische krant die in Engeland verscheen. Toegang tot *De Stem Uit Belgie* is erg makkelijk. De collectie is op de site [Nieuws uit de Grote Oorlog](#) online beschikbaar.

De belangrijkste vluchtelingenpers in het VK tijdens de oorlog waren

- *De Stem Uit België*
- *L'Indépendance Belge*
- *La Métropole d'Anvers*

Deze kranten, maar ook andere, namen in hun kopijen talloze lijsten van namen van vluchtelingen mee op. Dat kunnen lijsten zijn waarbij vluchtelingen op zoek waren naar informatie over vermiste familieleden alsook vluchtelingen die lieten weten waar ze verbleven. Vaak ging het daarbij over de grenzen heen: Nederland, Frankrijk en VK.

² http://search.arch.be/eadsearch/ead/index/archiefbewaarplaats/BE-A0510/eadid/BE-A0510_002167_005730_DUT

Begin van een lijst van inwoners van Wakkerzeel die zich in Engeland bevonden (bron *De Stem Uit België* 4 december 1914, voorpagina, via hetarchief.be)

[Gazet van Antwerpen](#) biedt een online archief aan, erg boeiend voor de eerste en laatste maanden van de oorlog en tijdingen over vluchtelingen in Engeland. Amsab-ISG beschikt over de digitale edities van de [Vooruit](#) tot 1918.

Met betrekking tot passagierslijsten, vind je ook wel informatie terug via Ancestry.com. Echter, dat zijn meestal passagierslijsten naar het VK vanuit Afrika of Zuid-Amerika, of vanuit het VK naar de Verenigde Staten of Canada. Zonder een bijkomende oceaanoversteek heeft Ancestry niet veel nut.

Verder graven

Voor een bescheiden bijdrage heb je toegang tot het online archief van lokale kranten via het [British Library Newspaper Archive](#). De zoekterm 'Belgian refugees' voor de oorlogsjaren geeft nu al meer dan 20.000 resultaten. En de collectie groeit elke dag! Je kan zoeken en de resultaten lezen, maar om verder te gaan met die resultaten heb je een betaalpas nodig, die is evenwel niet duur.

Erg vaak worden in plaatselijke kranten ook namen van vluchtelingen vermeld, zeker als het gepaard gaat met aankomst, een geboorte, huwelijk of overlijden. Voor die laatste drie kan je online ook terecht bij [FreeBMD](#), daar krijg je informatie rond de burgerlijke stand op een eerste niveau. Met die gegevens kan je een kopij aanvragen van het oorspronkelijke document. Alle info staat op freebmd.

Wellicht het meest complete archief voor onderzoek naar de Belgische vluchtelingen in Engeland tijdens WO I vind je in het Imperial War Museum,³ de sectie BEL van de collectie [Women Work Collection](#) is erg uitgebreid. Echter, vele namen van Belgen ga je er niet in terugvinden. Je kan ook niet op naam zoeken.

Sociale media

Mededelingen over en onderzoekwerk naar Belgische vluchtelingen, hun activiteiten, hun *whereabouts* en hun nazaten komen behoorlijk veel voor op sociale media, vooral dan op Twitter. Het is al gebeurd dat iemand op zoek was naar nazaten van het opvanggezin in Engeland, of omgekeerd naar nazaten van Belgen die 100 jaar geleden vluchtelingen waren, en dat die via Twitter werden gevonden. Een @ of # voor de locatie kan helpen, alsook [@familiekunde](#). Je hebt ook erg actieve lokale herdenkingsinitiatieven zoals RHYL en overkoepelende, meer algemene online profielen zoals CRBR.

Primaire bronnen

Officiële verslagen

Vele officiële verslagen zijn beschikbaar via de [Parliamentary Papers](#), maar daar heb je een niet zo makkelijk te verkrijgen login voor nodig. Hou dit in het achterhoofd als je in Engeland in een bibliotheek of archief onderzoekwerk gaat verrichten, deze hebben in principe altijd toegang hiertoe.

Zowel het [Kenniscentrum](#) van In Flanders Fields Museum als het [Rijksarchief in Brussel](#) beschikken over verschillende officiële verslagen, zoals die van de Local Government Board. Beide instellingen beschikken over nog veel meer primaire bronnen, zoals bijvoorbeeld het archief van het Belgische orgaan in Engeland, het [Officieel Comité voor Engeland](#).

Het bekendste verslag is dat uit 1920, gepubliceerd door de Ministry of Health, en een uitgebreide samenvatting van de opvang en het verblijf van de Belgen in Engeland: [Report on the Work Undertaken by the British Government in the Reception and Care of the Belgian Refugees](#) is online beschikbaar.

Archieven

Archieven in België

- Aartsbisschoppelijk Archief, Mechelen
- Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, Gent
- Archief, Documentatie, en Onderzoekscentrum centrum voor het Vlaams-nationalisme, Antwerpen
- Archief Koninklijk Paleis, Brussel

³ Instellingen zoals het gerenommeerde Imperial War Museum worden in hun voortbestaan bedreigd. Als u voor specifieke dienstverlening moet betalen, hou het in het achterhoofd dat eigen inkomsten van vitaal belang zijn voor deze instellingen.

- CegeSoma, Brussel
- Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen
- Dagbladmuseum, Aartselaar
- In Flanders Fields Museum, Ieper
- Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Leuven
- Koninklijk Legermuseum, Brussel
- Koninklijke Bibliotheek / Bibliothèque Royale, Brussel
- Letterenhuis, Antwerpen
- Liberaal Archief, Gent
- Provinciearchief Antwerpen
- Rijksarchief Brussel
- Stadsarchief Antwerpen
- Stadsarchief Mechelen
- Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen
- Norbertijnerabdij, Tongerlo
- Stedelijk Museum, Aarschot
- Vlaams Provinciaal Archief van de Jezuiten Leuven.
- Ursulinnen, Sint-Katelijne-Waver

Archieven in het VK

Het VK heeft een lange traditie van archieven, er zijn er dan ook erg veel. De meeste hebben wel altijd iets over Belgische vluchtelingen, maar dat is vaak beperkt. Om lokaal niveau op onderzoek te gaan, volg je best de volgende drie stappen

- Het archief van de plaatselijke krant(en) tijdens de oorlogsjaren. Die vermelden erg vaak namen van Belgen in hun artikels.
- De *local archives* waar vele officiële documenten uit die periode worden bijgehouden, en vaak nog meer dan dat (foto's...). Als je een plaatselijk archief hebt gelokaliseerd, vraag hen dan meteen of het politie-archief uit die tijd ook in hun collectie zit. Indien niet, vraag dan waar dat wel zit. Als je niet meteen een plaatselijk archief kan lokaliseren, contacteer dan de plaatselijke bibliotheek.
- De plaatselijke *local history society* is meestal erg behulpzaam. De plaatselijke parochie-archieven hebben vaak niet veel, maar wel gegevens over geboortes, huwelijken en overlijdens.

Omdat het Verenigd Koninkrijk zo groot is, hebben we enkele archieven opgelijst per regio. Een overzicht van archieven vind je ook via de [National Archives](#) en de [Britse regeringswebsite](#). De nadruk ligt hier op Engeland en Wales, daar werden de Belgen opgevangen door dezelfde Local Government Board (LGB). Jaarlijkse documenten van die LGB vind je [hier](#), er is een free trial.

Let wel, hoe omvangrijk de lijst hieronder ook, ze is ver van volledig.

London

- [British Library](#)

- [National Archives, Kew](#)
- [Imperial War Museum](#)
- [Women's Library](#), verbonden aan de [London School of Economics](#)
- [Senate House Library](#)
- [London Metropolitan Archives](#)
- Elke Londense Borough (er zijn er 32) heeft zijn eigen, veelal beperkte collectie, over Belgische vluchtelingen. [Westminster](#), plaatselijke kranten en archieven in [Redbrigde Heritage Centre](#), de archieven in Chelsea (in de [Chelsea Library](#)), [Hounslow History and Archives](#) en in [Haringey](#) (Alexandra Palace) zijn alvast enkele aanraders. Probeer ook eens een afspraak te maken met het archief van het gerenommeerde [Eton College](#). Al heb je best een verwantschap met een van de Belgen die daar lessen hebben gevolgd.

South East

In het zuidoosten van Engeland – Kent, Surrey, East/West Sussex, Hampshire, Berkshire en Oxfordshire – een eerder willekeurig afgebakende regio, vind je veel informatie in [de archieven van het graafschap Kent](#). Die bevinden zich in [Folkestone](#), waar ook informatie is, alsook in het nabijgelegen Eastbourne. Andere steden, met plaatselijke archieven waar materiaal over Belgen zit zijn Brighton, Canterbury, Guildford, Portsmouth, Reading, Southampton, Tonbridge, Waverley, en Winchester. In [Royal Tunbridge Wells](#) was er recent een project om zoveel mogelijk materiaal over de honderden Belgen die er verbleven voor het publiek toegankelijk te maken. In Oxford heb je niet alleen het plaatselijk archief, maar ook de [Bodleian Library](#), samen met de British Library in Londen de grootste bibliotheek in het VK. Toegang verkrijgen tot de Bodleian is niet makkelijk.

Enkele andere:

- [Bromley Local Studies](#)
- [Eastbourne Library](#)
- [Hampshire Record Office](#)
- [Kent History & Library Centre](#)
- [Sutton Local Studies Centre](#)

South West

Zuidwest-Engeland omhelst Gloucestershire, Wiltshire, Dorset, Somerset, Devon en Cornwall en heeft als belangrijkste steden Exeter, Bristol en Torquay (al heeft dat laatste meer te maken met Agatha Christie en Hercule Poirot).

- [Bristol Record Office](#)
- [Cornwall Record Office](#)
- [Devon Record Office](#)
- [Gloucestershire Archives](#)
- [Wiltshire & Swindon Archives](#)
- [Soutwest Heritage Trust \(hier vind je referenties voor niet minder dan 315 archiefstukken!\)](#)

West Midlands

In de regio West Midlands – Herefordshire, Shropshire, Staffordshire, Worcestershire en Warwickshire – vind je onder andere de volgende archieven:

- [Birmingham City Archives](#)
- [Herefordshire Record Office](#)
- [Shropshire Archives](#)
- [Worcestershire Record Office](#)
- [Kington bijvoorbeeld heeft een speciale pagina over Belgian refugees](#)

North West

In de regio North West – Cheshire, Manchester, Merseyside, Yorkshire, Lancashire, Cumbria – vind je onder andere de volgende archieven:

- [Cheshire and Chester Archives](#)
- [Labour History Archives, Manchester](#)
- [Lancashire Record Office](#)
- [Manchester Archives](#)
- [Merseyside Record Office](#)
- [People's History Museum, Manchester](#)
- [De Lancashire local authority heeft een speciale pagina over Belgian refugees](#)
- [Merseyside at War spendeert ook aandacht aan de Belgische vluchtelingen](#)
- [The Centre for Hidden Histories heeft ook aandacht voor de Belgen](#)

North East

In de regio North East – Northumberland, Tyne and Wear, Durham en Cleveland – vind je onder andere:

- [Beamish Museum](#), County Durham, UK
- [Tyne and Wear Archives](#)
 - [Zij hebben een speciale pagina over de Belgen in de regio](#)
- [Gateshead Council archives](#)
- [Bill Lawrence is een belangrijke referentie i.v.m. Birtley Belgians](#)
 - [Er staan ook heel wat namen vermeld op de Elisabethville website](#)

Yorkshire and the Humber

In de regio Yorkshire and the Humber – North / South / West Yorkshire en Humberside – vind je onder andere:

- [Hull University Archives](#)
- [West Yorkshire Archive Service](#)
- [York City Archives Department](#)

East Midlands

- In de regio East Midlands – Lincolnshire, Nottinghamshire, Derbyshire, Rutland, Leicestershire en Northamptonshire – vind je onder andere: [Coventry Archives](#)
- [Derbyshire Record Office](#)

East of England

In East of England – Norfolk, Suffolk, Essex, Cambridgeshire, Hertfordshire en Bedfordshire – vind je onder andere:

- [Cambridgeshire County Council Archives](#)
- [Hertfordshire Archives](#)
- [Lincolnshire Archives](#)

Wales

Wales heeft kranten uit de periode van WO I gedigitaliseerd, die staan nu gebundeld op [Cymru 1914](#).

Schotland, Ierland

In Schotland werd de opvang van de Belgen beheerd door de Glasgow Corporation.

- [Glasgow City Archives](#)
- [Glasgow Life heeft een online register met 1000en namen van Belgen](#)
- [Het Scottish Archive network heeft enkele bronnen](#)
- [Alsook de Schotse National Records](#)

[Births, marriages and deaths](#) worden online samengevoegd voor Schotland en Ierland.

- [De Ierse History Hub heeft een volledige Minute Book online](#)

Katholieken, Protestanten en Quakers

Ongeacht de locatie of het land (Engeland, Wales, Schotland of Ierland) het is altijd de moeite om lokale archieven verbonden met deze of gene religie op te sporen, zeker voor katholieken, protestanten en Quakers. Die laatste twee waren ook erg actief bij de opvang van Belgen.

Boeken (selectie)

Aan de Belgische Vluchtelingen! Raad en Inlichtingen (1915) London, Comité Officiel Belge pour l'Angleterre / Officieel Belgisch Comiteit voor Engeland.

Anthonis, H. (1915) *Les Réfugiés Belges Taxés par les Allemands*. Oxford: Blackwell.

Bisschop, E.V. (1914) *Dagelijkse Hulp voor Belgen in Engeland*. London: Leopold B. Hill.

- Caine, Hall (ed.) (1914) *King Albert's Book: a tribute to the Belgian king and people from representative men throughout the world*. London: Hodder & Stoughton.
- Cammaerts, E. & Davignon, H. (Eds.). (1916). *A Book of Belgium's Gratitude*. London: John Lane/The Bodley Head. Retrieved from <http://archive.org/details/abookbelgiumsgr00lambgoog>.
- Campbell, H. (1917). *Belgian Soldiers at Home in the United Kingdom*. London: Saunders and Cullingham.
- Carlisle, J.C. (1916). *Folkestone During the War: a record of the town's life and work*. Folkestone: F.J. Parsons Ltd. Retrieved from <http://archive.org/details/folkestoneduring00carliala>.
- Clapham, M. en Ethel B. Clarke (1915) *Le Menace Belge en Angleterre, Belgisch Huishouden in Engeland, Belgian Housekeeping in England*. Cambridge, Heffer & Sons.
- Comité Officiel Belge pour l'Angleterre. (1917). *Rapport adressé à Monsieur le ministre de l'Intérieur le 31 août 1917*. Brussels/London: Dumoulin.
- Committee on Alleged German Outrages. (1915). *Report of the Committee on Alleged German Outrages Appointed by His Britannic Majesty's Government*. London: His Majesty's Stationery Office. Retrieved from <http://www.firstworldwar.com/source/brycereport.htm>.
- Davignon, H. (1916). *Un Peuple en Exil: La Belgique en Angleterre*. Paris: Bloud & Gay.
- de Jastrzebski, T.T.S. (1916). The Register of Belgian Refugees. *Journal of the Royal Statistical Society*, 79(2), 133-158. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2340812>.
- District War Refugees Committee for Belgians Sheffield. Report 1914-1919. (1919). Sheffield.
- Eekelers, W. (1919) *Een Belgische vakbond in Engeland*. Antwerpen: Excelsior.
- First Report of the Departemental Committee appointed by the president of the Local Government Board to consider and report on questions arising in connection with the reception and employment of the Belgian refugees in this country. (1914). London.
- First World War Hugel Homes for Belgian Refugees, Cambridge, 1914-1919. (1920). Cambridge: Committee of the Hugel Homes.
- Gibson, H. (1917). *A Diplomatic Diary*. London: Hodder and Stoughton. Retrieved from <http://archive.org/details/diplomaticdiaryb00gibsiala>.
- Government Belgian Refugee Committee. (1914). *Minutes of Evidence Taken Before the Departmental Committee on Appointed by the President of the Local Government Board to Consider and Report on Questions Arising in Connection With the Reception and Employment of Belgian Refugees in this Country*. London: His Majesty's Stationery Office.
- Government Belgian Refugee Committee. (1915). *First Report of the Departmental Committee on Questions Arising in Connection With the Reception and Employment of Belgian Refugees in this Country*. London: His Majesty's Stationery Office.
- Hatch, E. (1916). Belgians Refugees in the United Kingdom. *The Quarterly Review*, 446, 188-214.
- Het Britse Ammunitie-wonder* (1917) Den Haag: Luctor et Emergo.

Hunt, E.E. (1916). *War Bread: A Personal Narrative of the War and Relief in Belgium*. New York: Henry Holt. Retrieved from <http://archive.org/details/warbreadaperson00huntgoog>.

Hymans, P., H. H. Asquith, en E. H. G. Standaert (1916) *Fête nationale belge. Belgian Independence Day. Belgische onafhankelykheidsdag. Discours prononcés au Royal Albert Hall. Addresses delivered at the Royal Albert Hall. Redevoeringen uitgesproken in den Royal Albert Hall*, [no pl.], [no publ.].

Jaspaers, G. (1917). *De Belgen in Holland 1914-1917*. Amsterdam: Van Kampen.

List of Commissions and Committees set up to deal with public questions arising out of the War. (1915). London: His Majesty's Stationery Office.

List of Commissions and Committees set up to deal with public questions arising out of the War. (1917). London: His Majesty's Stationery Office.

Local Government Board. (1915). *Forty-fourth Annual Report of the Local Government Board*. London: His Majesty's Stationery Office.

Local Government Board. (1915). *Report on the Special Work of the Local Government Board Arising out of the War (Up to the 31st December, 1914)*. London: His Majesty's Stationery Office.

Local Government Board. (1916). *Forty-fifth Annual Report of the Local Government Board*. London: His Majesty's Stationery Office.

Local Government Board. (1917). *Forty-sixth Annual Report of the Local Government Board*. London: His Majesty's Stationery Office.

Local Government Board. (1918). *Forty-seventh Annual Report of the Local Government Board*. London: His Majesty's Stationery Office.

Local Government Board. (1919). *Forty-ninth Annual Report of the Local Government Board*. London: His Majesty's Stationery Office.

Loodts, P. (2015). *Médecins de la Grande Guerre: Un village belge sur la Tamise*. Retrieved May 7, 2015, from http://www.1914-1918.be/insolite_village_tamise.php.

Luck, B. Mrs. (1915) *The Belgian Cook Book*. London: William Heinemann.

Lugard, L. (1915). *The Work of the War Refugees Committee*. London: G. Bells and Sons.

Massart, J. (1917) *La Presse Clandestine dans La Belgique Occupée*. Paris: Berger-Levrault.

Ministry of Health. (1920). *Report on the Work Undertaken by the British Government in the Reception and Care of the Belgian Refugees*. London: His Majesty's Stationery Office.

Passelecq, F. (1916) *Belgian Unity and the Flemish Movement*. London: Spottiswoode, Ballantyne and co.

Powel, G.A. (1920) *Four Years in a Refugee Camp, Being an Account of the British Government War Refugees Camp in Earl's Court 1914-1919*. London: The Baynard Press.

Reception of the Belgian Refugees by Liverpool. (1915). Liverpool.

Rency, G. (1920). Les réfugiés belges chez les alliés et chez les neutres. In Rency, G., *La Belgique et la guerre I: La vie matérielle de la Belgique durant la guerre mondiale* (pp. 328-343). Brussels: Henri Bertels.

Report of the Committee on Alleged German Outrages appointed by His Britannic Majesty's government and presided over by the Right Hon. Viscount Bryce (Bryce Report) (1915). London: HMSO.

Report of the Newport Belgian Refugees Committee. (1915). N.p.

Report of the War Refugees Committee (1916) London: Crowther & Goodman

Report on the Work Undertaken by the British Government in the Reception and Care of the Belgian Refugees (1920) London: HMSO.

Sarolea, C. (ed.) (1914) *Everyman's Special Belgian Relief Number*. London: Aldine House.

Schiff, O. (1916) *Report of the Jewish War Refugees Committee*.

Second Report of the War Refugees Committee (1917) London: Crowther & Goodman.

Seddon, J.A. (1917) *Waarom de Britsche Arbeiders den Oorlog Steunen.* 's Gravenhage: de Hofstad.

Souvenir of the farewell gathering of the Belgian Refugees who have been befriended by the Belgian Protestant Relief Committee 1914 to 1918. (1919). London.

The condition of the Belgian Workmen now refugees in England. (1917). London.

The Times. (1915). *The Times History of the War, 1914, Vol. IV*. London: The Times.

The War Refugees Committee Second Report December, 1917. (1917). London.

The War Refugees Committee Third and Final Report May, 1919. (1919). London.

van Outryve d'Ydewalle, C. (1920). *Les réfugiés belges à Folkestone 1914-1918: Ce que l'Angleterre a fait pour eux*. Bruges.

Varlez, A. (1917). *Les Belges en Exil*. Brussels/London: Librairie Moderne.

Varlez, A. (1917). *Les Belges en Exil*. London.

Verslag van de Vereeniging Nederlandsch Comité tot steun aan Belgische en andere slachtoffers. (1916). Amsterdam.

Verslag van de werkzaamheden der Centrale Commissie tot Behartiging van de belangen der naar Nederland uitgeweken vluchtelingen. (n.d.). 's-Gravenhage.

Wallon, J. (1918). *Une cité belge sur la Tamise*. London/Brussels.

Wells, H.G. (1916) *Mr. Britling Sees It Through*. London: Cassell.

Working Men's Belgian Fund London: Final Report. (1920). London.

Secundaire bronnen

Amara, M. (2008). *Des Belges à l'épreuve de l'exil. Les réfugiés de la Première Guerre mondiale en France, en Angleterre et aux Pays-Bas*. Brussels: Presse Universitaire de Bruxelles.

Amara, M. en V. D'Hooghe (eds.) (2010) *Guide des Sources de la Première Guerre Mondiale en Belgique / Archievenoverzicht betreffende de Eerste Wereldoorlog in België*. Brussel, Algemeen Rijksarchief / Archives Générales du Royaume.

Amara, M., P. Chielens, Piet; H. Op De Beeck, Hans & K. Van Damme i.s.m In Flanders Fields Museum (2014) *Strangers in a strange land: Belgian refugees, 1914-1918*. Leuven: Davidsfonds.

Amara, M. & Tallier, J.-P. (2014). *Principales sources d'archives relatives à la Première Guerre mondiale disponibles en Belgique*. Brussel: Rijksarchief. Retrieved from http://www.crid1418.org/espace_scientifique/guidesources/archives_belges.pdf.

Amara, M. (2015) Refugees (Belgium). In: *1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson. Berlin: Freie Universität Berlin.

Amara, M. (2015) De Belgische kinderen in ballingschap. In: R. Barbry et al. (eds.) *Naar school, zelfs in oorlogstijd. Belgische kinderen lopen school, 1914-1919* (pp. 12-24). Ieper, Onderwijsmuseum Ieper.

Baker, H. (2014) Belgian Refugees in Richmond during the First World War. In: *Richmond History, Journal of the Richmond History Society* 35 (pp.7-17).

Barres-Baker, M. (2007). *Belgian Refugees During the First World War*. Wembley: Brent Archives. Retrieved from [http://www.brent.gov.uk/heritage.nsf/24878f4b00d4f0f68025663c006c7944/462432bad3765fd5802573240039ef89/\\$FILE/Belgian_refugees_bibliography.pdf](http://www.brent.gov.uk/heritage.nsf/24878f4b00d4f0f68025663c006c7944/462432bad3765fd5802573240039ef89/$FILE/Belgian_refugees_bibliography.pdf).

Bell, E.M. (1947) *Flora Shaw (Lady Lugard DBE)*. London: Constable.

Bernardo Y Garcia, L.A. (1999). De Belgische Vluchtelingen in Groot-Brittannië tijdens de Tweede Wereldoorlog. In Morelli, A. (Ed.). *Belgische emigranten. Oorlogsvluchtelingen, economische emigranten en politieke vluchtelingen uit onze streken van de 16de eeuw tot vandaag* (pp. 43-57). Berchem: EPO.

Bossenbroek, M. (1988). *Vluchten voor de Grootte Oorlog 1914-1918*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.

Bossenbroek, M. et al. (1988). *Vluchten voor de grootte oorlog. Belgen in Nederland, 1914-1918*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.

Brosens, G. (2013). *Congo aan den Yser*. Antwerp: Manteau.

Bilton, D. (2003) *The Home Front in the Great War: Aspects of the Conflict 1914-1918*. Barnsley: Leo Cooper.

Braybon, G. (1981) *Women Workers in the First World War: The British Experience*. London: Croom Helm.

Buck, W. (2016) 'Come and find sanctuary in Eire'. The experiences of Ireland's Belgian refugees during the First World War. In Jenkinson, J (ed.) *Immigrants & Minorities. Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora* (pp. 192-209), vol.34:2.

- Bygate, J. (2004) Our 'War-Disabled' at Elisabethville-Birtley. [no location], Heroic Pages from the Great War. Bygate, J. (2006). *Of Arms and the Heroes: The Story of the 'Birtley Belgians'*. Durham: The History of Education Project.
- Cahalan, P. (1977). *The Treatment of Belgian Refugees in England During the Great War* (Doctoral dissertation). Available from MacSphere Open Access Dissertations and Theses. (<http://hdl.handle.net/11375/15514>)
- Cahalan, P. (1982). *Belgian Refugee Relief in England During the Great War*. New York: Garland Publishing.
- Callens, A. (1980) Het Weekblad 'De Stem uit België', een bijdrage tot de studie van de Vlaamse emigrantpers in de Eerste Wereldoorlog. Niet-gepubliceerde masterproef, KU Leuven.
- Clerbout, G. (2012) *Oorlog aan de Dijle: Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Leuven: Van Halewyck.
- Clerbout, G. (2014) 'Guests of the Nation, Mechelse Vluchtelingen in het Verenigd Koninkrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog'. In: *Jaarboek Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, vol.117, 2014.
- Coe, J. (2013) *Expo 58*. London: Penguin.
- Comité officiel belge pour l'Angleterre. (n.d.). *Aux réfugiés belges! Conseils et renseignements*.
- Cordemans, M. (1963) *Dr. A. Van de Perre's Oorlogsjaren 1914-1918*. Wetteren, Universa.
- de Bruijn, T. (1986). Een vluchtelingenprobleem aan het begin van deze eeuw. *Kwartaal en Teken*, 12(4).
- De Leender, C., E.A. (2014). *Oorlogsjaren van een dertienjarig meisje en andere vluchtelingverhalen*. Aarschot: Poëzie Aarschot.
- de Roodt, E. (2000). *Oorlogsgasten*. Zaltbommel: Europese Bibliotheek.
- De Schaepdrijver, S. (1997). *De Groote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas.
- De Schryver, J. (2005) *Notities van August-Edmond De Schryver over de families Block en De Schryver*. [private publication]: Afsnee.
- de Vries, W. (1980). Nederland als non-belligerente natie en de internering van buitenlandse militairen gedurende de Eerste Wereldoorlog. In: *Mededelingen Sectie Militaire Geschiedenis* (Vol. 3, pp. 76-136). 's-Gravenhage.
- De Vuyst, J. (2015) Refugee Relief during the First World War. In: *Voices of War and Peace*. Online <http://www.voicesofwarandpeace.org/portfolio/belgian-refugees/>.
- Debaeke, S. (2004). *Vluchten voor de Grote Oorlog*. Koksijde: Klaproos.
- Declercq, C. (2018) Belgian Exile Press in Britain during the Great War. In: *Beyond Flanders Fields*. London-Palgrave-Macmillan.

- Declercq, C. en H. Baker (2016). The Pelabon Munitions works and the Belgian village on the Thames: community and forgetfulness in outer-metropolitan suburbs. In Jenkinson, J (ed.) *Immigrants & Minorities. Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora* (pp.151-170), vol.34:2.
- Declercq, C. (2016) (2016) From Antwerp to Britain and back again. In: *Languages and the First World War: Representation and Memory* (pp.94-107). Palgrave-MacMillan.
- Declercq, C. (2016) Belgium and the Semantic Flux of Flemish, French and Flemings. In: *Languages and the First World War: Communicating in a Transnational War* (pp. 159-172). Palgrave-MacMillan.
- Declercq, C. (2015) Belgische vluchtelingen en onderwijs in het Verenigd Koninkrijk. Een uitheemse war effort op de Britse schoolbanken. In: R. Barbry et al. (eds.) *Naar school, zelfs in oorlogstijd. Belgische kinderen lopen school, 1914-1919* (pp. 25-43). Ieper, Onderwijsmuseum Ieper.
- Declercq, C. (2015) *Belgian Refugees in Britain, 1914-1919. A cross-cultural study of Belgian identity in exile*. Unpublished PhD dissertation, Imperial College London.
- Declercq, C. (2014) Belgian refugees in Britain, 1914-1919. In: *The Low Countries: arts and society in Flanders and the Netherlands* (pp. 56-66). Rekkem: Stichting Ons Erfdeel. Online <http://www.onserfdeel.be/frontend/files/userfiles/files/BelgianRefugees%202.pdf>.
- Declercq, C. (2007). Lost and a Translation: Belgians in Britain During the First World War and the Role of Translation. In: R. Trimm en S. Alatorre (eds.) *Through Other Eyes: The Translation of Anglophone Literature in Europe* (149-159). Newcastle: Cambridge Scholar Publishing.
- Declercq, P. (2007). *IBIS 1906-2006. Een koninklijk verhaal*. Bredene.
- Doeleman, H. (1996). *Interneringsdepot Gaasterland – Belgische vluchtelingen 14/18*. Oudemirdum: Mar en Klif.
- Elliot, R. (2006). An Early Experiment in National Identity Cards: The Battle over Registration in the First World War. *20 Century British History*. 17(2), 145-176. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2574002/>.
- Ewence, H. (2017). Bridging the Gap Between "War" and "Peace": The Case of Belgian Refugees in Britain. In: Ewence, H. en T. Grady (2017) *Minorities and the First World War: From War to Peace*. London: Springer.
- Fisher, H.A.L. (1927). *James Bryce: Viscount Bryce of Dechmont*. London/New York: The Macmillan Company.
- Fowler, S. & Gregson, K. (2005, May). Bloody Belgians. *Ancestors*, 33, 43-49. Retrieved from <http://issuu.com/penandsword/docs/bloodybelgians>.
- Fowler, S. (2005). Belgian Refugees in Britain during the First World War. In Blatchford, R. & Blatchford, E. (Eds.). *The Family and Local History Handbook 9* (317-320). York: Robert Blatchford Publishing.
- Gatrell, P. (2007) World wars and population displacement in Europe in the twentieth century. In: *Contemporary European History*, vol.16:4 (pp.415-426).

- Gatrell, P. (2013) *The Making of the Modern Refugee*. Oxford: OUP.
- Gatrell, P. (2013) Refugees and Forced Migrants during the First World War. In: M. Stibbe (ed.) *Captivity, Forced Labour and Forced Migration in Europe During the First World War* (pp.82-110). London: Routledge.
- Gill, R. (2016) 'Brave little Belgium' arrives in Huddersfield ... voluntary action, local politics and the history of international relief work. In: Jenkinson, J (ed.) *Immigrants & Minorities. Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora* (pp. 132-150), vol.34:2.
- Grant, P. (2014) *Philanthropy and Voluntary Action in the First World War: Mobilizing Charity*. London: Routledge.
- Heron, P. (2010). *Guests of the Nation: The Story of Ilford's Belgian Refugees 1914-1919*. Leeds: Purple White and Green.
- Horne, J. & Kramer, A. (2001). *German Atrocities 1914: A History of Denial*. New Haven: Yale University Press.
- Hughes, L. (2016) Finding Belgian refugees in Cymru1914.org: using digital resources for uncovering the hidden histories of the First World War in Wales. In: Jenkinson, J (ed.) *Immigrants & Minorities. Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora* (pp. 210-231), vol.34:2.
- Jenkinson, J. (2016) Administering relief: Glasgow Corporation's support for Scotland's c. 20,000 Belgian refugees. In: Jenkinson, J (ed.) *Immigrants & Minorities. Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora* (pp. 171-191), vol.34:2.
- Jenkinson, J. (2016) Soon gone, long forgotten: uncovering British responses to Belgian refugees during the First World War. In: Jenkinson, J (ed.) *Immigrants & Minorities. Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora* (pp. 101-112), vol.34:2.
- Jespers, M. (2003), *Meesteremy: verzameld werk met levensverhaal Jan Remy Alloing 1883-1953*.
- Kershaw, R. & Pearsall, M. (2004). *Immigrant and Aliens: A Guide to Sources on UK Immigration and Citizenship*. Kew: National Archives.
- Kriegsman, I. (2016) *Hoop op Toekomst. Belgische vluchtelingen in Nederland*. Leuven: Davidsfonds.
- Een koffer vol verhalen*, Oostende, Willemsfonds, 2008.
- Kushner, T. & Knox, K. (1999). *Refugees in the Age of Genocide. Global, National and Local Perspectives During the Twentieth Century*. London: Frank Cass.
- Kushner, T. (1999). Belgian refugees in Britain during the First World War. *Immigrants and Minorities*, 18(1).
- Laqua, D. (2016) Belgian exiles, the British and the Great War: the Birtley Belgians of Elisabethville. In: Jenkinson, J (ed.) *Immigrants & Minorities. Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora* (pp. 113-131), vol.34:2.

- Lawrence, B. (2009). *Birtley Belgians – Memorial Records. A Working Paper*. Retrieved from <http://www.stjosephs-birtley.co.uk/BelgianSoldiers.htm>.
- Libotte, Bram. Unpublished manuscript about the Congolese soldiers during WO I.
- McMurtrie, D. en J. Schlesinger (1990) *Birtley Belgians*, North East Centre for Education About Europe: History of Education Project.
- Morelli, Anne (ed.) (1999) *Belgische Emigranten: oorlogsvluchtelingen, economische migranten en politieke vluchtelingen uit onze streken van de 16e eeuw tot vandaag*. Berchem: EPO.
- Musschoot (2016) *Belgen maken bommen*. Tielt: Lannoo.
- Myers, K. (2001). The Hidden History of Refugee Schooling in Britain: The Case of the Belgians, 1914-1918. *History of Education*, 30(2), 153-162.
- Het Oostendse oorlogsdagboek van Charles Castelein 1914-1918. (1998). In Vandenabeele, J. (Ed.). *Oostendse historische publicaties 3*, Oostende: Stadsarchief.
- Ouditt, S. (1994). *Fighting Forces, Writing Women: Identity and Ideology in the First World War*. London/New York: Routledge.
- Panayi, P. (1993). Refugees in Twentieth-Century Britain: A Brief History. In Robinson, V. (Ed.). *The International Refugee Crisis: British and Canadian Responses* (pp. 95-112). Basingstoke: Macmillan in association with the Refugee Studies Programme, University of Oxford.
- Pennell, C. (2012) *A Kingdom United: Popular Responses to the Outbreak of the First World War in Britain and Ireland*. Oxford: Oxford University Press.
- Pirenne, H. (1928). *La Belgique et la guerre mondiale* (pp. 275-282), Paris/New Haven.
- Pirenne, H. (1928). *La Belgique et la Guerre Mondiale*. New Haven/Paris: Yale University Press/Presses Universitaires de France.
- Popelier, J.-P. (2014) *Le Premier Exode: la grande guerre des réfugiés belges en France*. Paris: Vandemiaire.
- Purseigle, P. (2004). Beyond and Below the Nations: Towards a Comparative History of Local Communities at War. In MacLeod, J. & Purseigle, P. (Eds.). *Uncovered Fields: Perspectives in First World War Studies* (pp. 95-124). Leiden: Brill.
- Purseigle, P. (2007). 'A Wave on to Our Shores': The Exile and Resettlement of Refugees from the Western Front, 1914-1918. *Contemporary European History*, 16, 427-444. Retrieved from <http://www.eui.eu/Documents/MWP/ProgramActivities/Purseigle.pdf>.
- Purseigle, P. (2007). The Reception of Belgian Refugees in Europe: A Litmus Test of Wartime Social Mobilisation. In Crawford, J., McGibbon, I. (Eds.). *New Zealand's Great War: New Zealand, the Allies, and the First World War*. Auckland: Exisle Publishing.
- Reijngoudt, A. (2004). *Gehalveerde mensen. Het Belgenkamp in Harderwijk 1914-1918*. Barneveld: Koninklijke BDU Uitgeverij.

- Richards, P. (2002). Belgian Refugees in Oxford and Eynsham. *The Eynsham Record*, 19, 21-28.
- Steevens, I. (2014, October 10). Zeeslag. Vissers op de vlucht 1914-1918. In *'De Grootte Vlucht': Landbouw, voeding en Eerste Wereldoorlog*. Meeting of 'Boter bij de vis. Landbouw, Voeding en Eerste Wereldoorlog', Roeselare: Miummm.
- Stengers, J. (1978). Emigration et immigration en Belgique au XIXe et XXe siècles. *Académie royale des Sciences d'Outre-Mer. Classe des Sciences Morales et Politiques*, 46(5), p. 61 etc.
- Storr, K. (2003). Belgian Children's Education in Britain in the Great War: Language, Identity and Race Relations. *History of Education Researcher*, 72, 84-93.
- Storr, K. (2002) Belgian Refugee Relief: an example of 'Caring Power' in the Great War'. In: *Women's History Magazine* vol.41 (pp.16-19).
- Storr, K. (2003) Belgian Children's Education in Britain in the Great War: Language, Identity and Race Relations. In: *History of Education Researcher*, vol.72, (pp.84-93).Storr, K. (2010). *Belgian Refugees in Lincolnshire and Hull 1914-1919*. Coventry: Your P.O.D.
- Storr, K. (2010). *Excluded from the Record: Women, Refugees and Relief, 1914-1929*. Oxford/Bern: Peter Lang Publishing.
- Summers. A. (2016) *Christian and Jewish Women in Britain, 1880-1940: Living with Difference*. London: Springer.
- Tallier, P.A. (1999). De Belgische Vluchtelingen in het Buitenland tijdens de Eerste Wereldoorlog. In Morelli, A. (Ed.). *Belgische emigranten. Oorlogsvluchtelingen, economische emigranten en politieke vluchtelingen uit onze streken van de 16de eeuw tot vandaag*. Berchem: EPO.
- Trouwen in oorlogstijd, het verhaal van Leon Dery en Maria Deseyn. (2010). In Van Devyvere, F. (Ed.). *Zessentwintigste Jaarboek van de Heemkundige Kring Karel Van de Poele te Lichtervelde, Lichtervelde*.
- Uyttenhove, P. (1990) 'The garden city education of Belgian planners around the First World War'. In: *Planning Perspectives*, vol.5:3, 1990.
- Uyttenhove, P. (2011) Een nieuwe stedenbouw voor een modern België. Internationale relaties tijdens de Eerste Wereldoorlog. In: P. Uyttenhove (ed.) *Stadland België. Hoofdstukken uit de geschiedenis van de stedenbouw* (pp. 73-145). A&S/Books.
- Van Aerschot, André (2015) *Zjefke in de grote oorlog. Het leven van Haachtse, Rotselaarse en Wakkerzeelse vluchtelingen tijdens de Eerste Wereldoorlog in Engeland*. Brussel: Kaaitheater, KU Leuven, Trevor vzw, 2015.
- Van den Heuvel-Strasser, E.A. (1986). Vluchtelingenzorg of vreemdelingenbeleid. De Nederlandse overheid en de Belgische vluchtelingen, 1914-1915. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 99, 184-204.
- Vandenabeele, P. (2014) *Belgian refugees in Faversham in the Great War*. Faversham, Kent : The Faversham Society.

Van Gorp, A. (2015) Lokaal vluchtelingenwerk in Engeland tijdens de Eerste Wereldoorlog: Belgische vluchtelingenkinderen in Birmingham. In: R. Barbry et al. (eds.) *Naar school, zelfs in oorlogstijd. Belgische kinderen lopen school, 1914-1919* (pp. 12-24). Ieper, Onderwijsmuseum Ieper.

Vanlandschoot, R. (2016) *Gazetje van Thielt 1916-1918*. Tielt: De Roede van Tielt.

Verleyen, M. En M. De Meyer (2013) *Augustus 1914, België Op de Vlucht*. Amsterdam: Manteau.

Vermandere, M. (2016) Van geliefde katten tot ongewenste kat. Belgische vluchtelingen in Engeland tijdens WO1. In: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 9(2016)2 (pp. 34-39).

Verwajen, W. (1984). *Op de vlucht – Vluchtoord Ede '14-'18*. Ede: Comité Belgen Ede.

Verdickt, C. (2002) Kroniek van de Vlaamse kunstenaars in Wales. In: O. Fairclough (ed.) *Kunst in ballingschap* (pp.53-78). Vlaanderen, Wales en de Eerste Wereldoorlog. Gent: Museum voor Schone Kunsten.

Vluchten voor de Oorlog, Belgische vluchtelingen 1914-1918 (2004). Leuven: Davidsfonds.

Von der Dunk, H.W. (1979). Nederland ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. In *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (Vol. 14, pp. 40-52). Haarlem.

Wilson, F. (1944) *In the Margins of Chaos: Recollections of Relief Work in and between Three Wars*. London: John Murray.

Wilson, T. (1979). Lord Bryce's Investigation into Alleged German Atrocities in Belgium, 1914-1915. *Journal of Contemporary History*, 14(3), 369-383.

Woollacott, A. (1994) *On Her Their Lives Depend: Munitions Workers in the Great War*. Berkeley: University of California Press.

Een eerste versie van het bronnenapparaat – online sinds begin 2016 – werd samengesteld door Christophe Declercq, gebaseerd op een beknoptere en gedateerde gelijkaardige versie die hij online had staan op [zijn blog over Belgische vluchtelingen](#). Martine Vermandere bracht enkele suggesties aan. Naar aanleiding van de 'opening' van de onlinetentoonstelling in november 2017 werd het bronnenapparaat herschreven door dezelfde mensen. Jolien De Vuyst bracht ook suggesties en verdere publicaties aan.